

KRŠĆANSKI GOVOR O BOGU – IZAZOV NAŠEM VREMENU Kerigmatsko i parenetsko razmišljanje

Stjepan KUŠAR, Zagreb

Sažetak

Najprije se određuju neke osnovne značajke 'duha vremena' i načini na koje se on iskazuje. Radi se o svojevrsnom 'paklenom trojstvu' 'korisnog', 'jakog' i 'zlog boga'. To se nazire kroz sve ono što je na bilo koji način u stanju ovladati čovjekom: nezajažljivo nastojanje oko zadovoljenosti svih ljudskih potreba, postizanje moći i vlasti od najintimnijih sfera ljudskog života pa sve do planetarne politike, te prisutnost patnje i zla uz iskustvo manjka Božje prisutnosti. Ta tri momenta prepoznajemo u Isusovim napastima u pustinji koje pokazuju svoju trajnu aktualnost. Ne manje aktualnima za navještaj o Bogu u naše vrijeme jesu riječi kojima Isus odbija Sotonu i afirmira Božju nedodirivu transcendenciju i prisutnost čovjeku, što se dakako najrječitije iskazuje upravo u njegovoj osobi. Zato se ističe važnost slušanja Božje riječi: tu je dana puna mjera ljudskosti i puna mjera razumijevanja Boga. Time je otklonjena napast 'korisnog boga'; Bog je više od onoga što koristi čovjeku. Odatle druga značajka navjestiteljskog govora: on ne treba bježati od prezentiranja 'Božje slabosti' kako se ona očituje u Isusovom pranju nogu (Iv 13) i njegovom vazmenom otajstvu. Božja ljubav jedina je vrijedna da joj se čovjek pokloni. Otklanjajući 'jakog boga' vjernik otklanja i 'zlog boga': umjesto iskušavanja Božje vjernosti čovjek se ima uputiti putem uvijek većeg pouzdanja u Njega. Višestruko paraliziranom čovjeku našega vremena u Crkvi i izvan nje valja navijestiti radosnu poruku nade: 'Ustani i hodi!' Središnji moment kršćanskoga govora o Bogu, izazov vjernicima i onima koji misle da to nisu, jest upravo u novoj nadi koja je svanula čovječanstvu u Isusu Kristu: Bog je čovjekotražitelj (Lk 15), a njegova Crkva ima svjedočiti za tu istinu u riječi i djelu. Na ispitu je njezina odvažnost i uvjerljivost u buđenju i podržavanju nade.

Ključne riječi: Bog, krive predodžbe o Bogu, Bog Isusa Krista, čovjek

Židovskom vjerniku Martinu Buberu, filozofu i prevoditelju Svetoga pisma, predbacio je jedan njegov poznanik navodno olako spominjanje imena 'Bog' riječima: »Kako možete tek tako reći 'Bog', svako toliko? Kako možete očekivati da će vaši slušatelji prihvatiti tu riječ u onom smislu u kojem biste Vi htjeli da ona bude prihvaćena? Ono što Vi time mislite, uzdiže se ponad sveg ljudskog hvatanja i shvaćanja – Vi pomišljate upravo na tu uzvišenost. No izričući tu riječ Vi je

bacate dohvat u ljudi. Koja je ljudska riječ tako zlorabljena, tako zamrljana, tako osramoćena kao ova? Sva nedužna krv koja je zbog nje prolivena otela joj je njezin sjaj. Sva nepravda koju je ona morala pokrivati izbrisala joj je obličje. Kad čujem da se ono Najviše imenuje 'Bog', izgleda mi to kao hula.«

»Da – odgovorio je Buber – to je najopterećenija od sviju ljudskih riječi. Nijedna nije tako popljuvana i poderana ... Pokoljenja ljudi navaljala su na tu riječ teret svoga tjeskobnog života i pritisla je k zemlji; ona leži u prašini i nosi teret svih njih. Pokoljenja ljudi rastrgala su tu riječ svojim religijskim strančarenjima; oni su za to ubijali i za to ginuli; ta riječ nosi otiske prstiju i krv sviju njih. – Gdje da nađem jednu riječ koja bi njoj nalikovala da iskažem ono Najviše!? Kad bih uzeo najčišći, najsjajniji pojam iz najskrivenije filozofijske riznice, mogao bih u njemu uhvatiti tek neku neobvezatnu misaonu sliku, ali ne i prisutnost Onoga na kojega mislim, Onoga kojeg su pokoljenja ljudi častila i ponižavala svojim strahotnim življenjem i umiranjem. – Na Onoga ja mislim na kojega misle pokoljenja ljudi što navaljuju na nebo mučeni paklenskim mukama. Dakako, oni rišu nakaradne likove i pod njima pišu 'Bog'; ubijaju jedni druge i govore: 'U ime Božje'. – Ali kad se bude raspala sva ta mahnitost i prevara, kad mu budu stajali sučelice u najsamotnijoj tmuni i ne budu više govorili 'On, On', nego uzdisali 'Ti, Ti' ili zazivali 'Ti!', svi oni Ono Jedno, i kada potom budu dodali 'Bože!' – nije li to onda zbiljski Bog što ga zazivaju, nije li to Jedan i Živi, Bog ljudske djece? Nije li to Onaj koji ih *sluša*? Koji ih *uslišava*? I nije li upravo po tome riječ 'Bog' riječ zaziva, riječ postala *imenom*, u svim ljudskim jezicima posvećena za sva vremena? – Moramo poštivati one koji bi tu riječ najradije pod kaznu zabranili jer se bune protiv nepravde i nereda koji se tako rado pozivaju na opunomoćenost po Bogu; ali tu riječ ne smijemo napustiti. Kako li se dobro može razumjeti što neki predlažu da se neko vrijeme šuti o 'posljednjim stvarima' da bi se tako otkupile zlorabljene riječi! Ali *tako* se one ne daju otkupiti! Mi ne možemo oprati riječ 'Bog' tako da bude čista; mi je ne možemo iscijeliti. No mi je možemo uprljanu i poderanu kakva već jest, podići s tla i uspraviti je ponad ure jedne velike brige.«¹

Ovim prilogom htio bih doprinijeti podizanju Božjeg imena u našem vremenu i kod nas, dakako, u punoj svijesti da su sve naše riječi premalene i preslabe, zapravo nepodobne da izraze Boga. Ali baš činjenica da nismo u stanju govoriti na Bogu primjereni način brani nam da o njemu šutimo. O uspješnosti pokušaja sudit ćete vi i, dakako, On.

¹ M. BUBER: *Gottesfinsternis. Betrachtungen zur Beziehung zwischen Religion und Philosophie*, Zürich 1953., str. 13–15.

I. Precizacija teme

Temu ovog izlaganja valja ograničiti da se ne bismo izgubili u širini ključnih sintagmi 'kršćanskoga govora' i 'našega vremena'. Obje ove sintagme pretpostavljaju da je njihov sadržaj jasan. Međutim, *kršćanski govor* je sve prije negoli jednoznačna veličina, kako u dijakroniji tako i u sinkroniji. Mogli bismo ga razlučiti u tri sloja: narativni govor kršćanskog iskustva i naviještanja, asertorni govor kršćanskog naučavanja u crkvenom učiteljstvu i katekizmima, te spekulativni govor kršćanske teologije – opet sve to razlikovano također uzduž i poprijeko naših međukonfesionalnih razlika. Stoga ćemo se za ovu prigodu ograničiti na govor kršćanskog *naviještanja* i to polazeći od nekih temeljnih tekstova evanđelja koje ćemo gledati kroz prizmu našega vremena.

Time smo kod druge sintagme. *Naše vrijeme* je vrijeme u našoj domovini i u našoj Crkvi nakon tzv. demokratskih promjena, proživljavano i razmatrano u povezanosti sa širom civilizacijom i kulturom zapada u koju mi spadamo.

Valja nam razmisliti i o riječi *izazov*. Shvaćamo ga kao specifičnu situaciju našeg ljudskog opstojanja koja od nas zahtijeva da zauzmemo stav, da se opredijelimo za nešto – upravo za središnju kršćansku poruku o Bogu – te da u skladu s time oblikujemo naš osobni i zajednički život. Kada tako velimo, onda bi kršćanski navještaj o Bogu bio u prvom redu izazov nama kršćanima. Tema međutim sugerira da bi on to mogao ili čak trebao biti svima koji u našem vremenu vremenuju, bez obzira na to jesu li kršćani ili nisu, odnosno kako su kršćani. Hoće li kršćanski govor o Bogu biti izazov našem vremenu u tom najširem smislu, ja ne znam. Ne kanim osporavati tu mogućnost, ali mene više zanima je li on i kako je on izazov onima koji vele da su kršćani, recimo Hrvati-katolici. Ako je on izazov nama i ako mu mi budemo primjereno odgovorili, ne trebamo biti zabrinuti hoće li on također biti izazovom drugima. Hoće, jer svjetlo svjedočenja svijetli samim time što je svjetlo. Pitanje je, dakako, svijetli li uopće, i kako i gdje.

II. Što je to kad je nešto »k'o Bog«?

Kad je nekome jako dobro u životu, kad svega ima, Nijemci su svojedobno običavali za takvoga reći da živi »k'o Bog u Francuskoj« (wie Gott in Frankreich). Imamo i mi svojih uzrečica i sintagmi za slične situacije koje prelete čovjeku preko usana bez puno razmišljanja. Ne znam kako je Bogu u Francuskoj danas, čini se da mu akcije baš ne stoje najbolje, no mi velimo da nam je »k'o Bog« kad nam je jako dobro. Ili se veli za nešto da je »Bog bogova« kad je bez problema, a mi se dobro osjećamo. Ako se sada smijemo poslužiti metodom starog Tertulijana i u takvim uzrečicama i usklikima gledati »testimonium animae naturaliter christianae« (svjedočenje duše koja je po naravi kršćanska),² onda mi baš i ne

² Usp. *De testimonio animae*, 2–4; u CChr 1, 175–183 (PL 5, 134–143).

stojimo tako loše s Bogom. I njemu će biti dobro s nama ako je nama dobro. Jezik nas odaje ...

Naime, pred očima nam pritom nereflektirano lebdi slika zadovoljnog, ispunjenog života u kojemu je sve na svojem mjestu, potrebe su nam uglavnom zadovoljene, imamo svoju mjeru moći i ugleda, a kad negdje zaškripi tu je brzo pri ruci Gospodin Bog koji pomaže, krpa rupe i daje blagoslov – dobro nama, dobro njemu. Kršćanski navještaj o Bogu, Ocu Gospodina našega Isusa Krista valjda se već prije 13 stoljeća sasvim dobro uklopio u taj koordinatni sustav, koji dakako nije samo hrvatska specijalnost nego je, čini se, izraz neke naravne ljudske religioznosti na svim meridijanima i paralelama. No nas sada zanima ono naše.

Boga molimo i psujemo, već prema tome kako nam je u životu i kakvu mu ulogu dodjeljujemo i što od njega očekujemo. I opet, bez mnogo razmišljanja, čini nam se da je to posve prirodno i normalno. Navještaj Kristova evanđelja u tom je kontekstu prilagođen ili 'inkulturiran' navještaj, tj. Kristov Duh je domesticiran. Nema više izazova – osim kad stvari prestaju funkcionirati; onda, kao što rekoh, Boga molimo i psujemo, već prema tome kako smo si s njime. Kad riječ poznizne prošnje ne pomaže, tko zna, možda će pomoći moćna riječ naše nemoći, tj. psovka – molitva izokrenuta u svoju suštu suprotnost.

Je li tu riječ kršćanskog navještaja izazov? Sumnjam. Oni mudriji reći će da ovisi kako se naviješta, i dakako, sluša; stoga treba nastojati i pokušati uvijek iznova, nikad se ne zna, Bogu je sve moguće, itd. Ja pak mislim da tu ima dosta nesporazuma i krivih očekivanja pa bi to trebalo postaviti u pitanje onime što stoji na početku evanđelja, odmah nakon Isusova krštenja.

Sinoptička evanđelja naime pričaju kako ga je Duh nagnao (Mk 1,12) u pustinju, odnosno da ga je četrdeset dana vodio pustinjom gdje ga je iskušavao đavao (Lk 4,1; Mt 4,1). Obično se tumačenje ove perikope apsolvira napomenom da je riječ o otklanjanju zemaljskog ili političkog mesijanizma pri čemu je Isus pokazao nepokolebljivu vjernost Bogu i vlastitom poslanju – za razliku od starozavjetnog Izraela koji je 40 godina tumarao pustinjom do Obećane zemlje, popuštajući svakoj napasti koja ga je odvlačila od Boga i tjerajući u očaj čak samog Mojsija. Isus naime nije dopustio da ga Sotona ni bilo što od onoga što mu je on nudio odijeli od Boga. A povezan s krštenjem, taj prizor jasno pokazuje smisao kršćanskog života: kršteni čovjek je sin Božji i načelno pobjednik nad đavlom.

To dakako nije krivo, no meni se čini da je u svemu tome uključena također duboka kritika svake tzv. prirodne religioznosti iz koje raste politeizam u svojoj raznolikosti. Stoga tu perikopu valja čitati *također* kao obračun s poganstvom (tada helenističko-rimskom) slikom božanstva. A božanstvo ili bog jest sve ono za što čovjek 'vješa' svoje srce, čemu žrtvuje i čemu se predaje i klanja – čak ako i misli da se nikome ne klanja. Potrebno je dakle, na tragu Isusovih napasti, otkriti napasti našeg vremena, bogove našeg vremena, te iz Isusova držanja i nje-

govih odgovora uhvatiti neke sržne momente kršćanskog navještaja o Bogu, Ocu Gospodina našega Isusa Krista.

III. Uvid u »pakleno trojstvo«

Otkako se koncem šezdesetih godina posvuda govorilo o smrti Božjoj, čak toliko da se razvila nekakva teologija mrtvog Boga, uvijek iznova izroni taj govor o Božjoj smrti. Međutim, valjalo bi biti na oprezu i poslušati Nietzscheova Zaratustru koji veli da je smrt Božja zapravo predrasuda: ima mnogo novih bogova koji se kriju pod novim i iznenađujućim maskama. Kad velim 'bogovi', mislim na sve one orijentire od kojih ljudi polaze, s malo ili nimalo razmišljanja, pri uređenju svog života, te slažu i organiziraju po važnosti i vrijednosti stvari i postupke, prijanjaju uz prave ili lažne očevitosti koje im se nude i nameću u svom navodno bezuvjetnom važenju, te im onemogućuju kritiku i distancu. Dakle, riječ 'bogovi' uzimamo u širokom smislu, a njezina uporaba opravdana je time što one zbiljnosti koje smo tako nazvali, zahtijevaju poslušnost i pokornost, bezuvjetno podvrgavanje i, kako je to već uvijek slučaj s 'bogovima', zahtijevaju žrtvu. Sljedeći Paula Valadiera, oštroumnog francuskog teologa i analitičara zbivanja u društvu i Crkvi, možemo skicirati nešto poput 'paklenog trojstva' bogova koji svoje korijene imaju duboko u nihilizmu koji se očituje u sudu da svijet takav kakav je ne treba biti, a takav kakav bi trebao biti ne postoji i neće ga biti.³ On obilježava našu epohu, možda mnogo više od tzv. prometeizma koji se u našim crkveno-teološkim razmatranjima voli stavljati kao glavni grijeh moderniteta i korijen ateizma. Rukovodit ćemo se također rasporedom koji nam nudi evanđeoska perikopa o Isusovim kušnjama, čitana kao kritika ljudskih bogova u svakoj pa tako i u našoj epohi.

1. »Korisni bog« – U Lukinu (i Matejevu) opisu kušnje u pustinji (4,1–11) na prvom se mjestu javlja *kušnja kruha*. Gladnome Isusu Sotona veli: »Ako si Sin Božji (kako je to bilo proklamirano na krštenju), reci ovom kamenu da postane kruhom.« Kruh može stajati za sve ono najelementarnije što je čovjeku potrebno da čuva i razvije svoj život, ali i za suptilnije i duhovnije ljudske potrebe. Kušnja je to kojoj Izrael u pustinji nije mogao odoljeti, ali kojoj također jedva tko u povijesti čovječanstva i kršćanstva umije odoljeti. Dakako, u promijenjenim društvenim i ekonomskim odnosima ta kušnja ima drugačije lice, a zadovoljenost potreba koje ona pokriva ima također svaki put drugačiju 'božansku' masku. Tu imaju svoje najdublje korijene sve religiozne i protureligiozne ideologije koje se

³ Usp. Europa und seine Götter. Eine kritische Gegenwartsanalyse, u P. HÜNERMANN (ur.), *Gott – ein Fremder in unserem Haus? Die Zukunft des Glaubens in Europa*, (Quaestiones disputatae 165), Freiburg – Basel – Wien 1996., str. 15–29 napose 24 sl.

čovjeku nude i traže od njega da im se podvrgne, kako bi mu osigurale zadovoljavanje tih potreba. Ne kanim ponavljati Dostojevskijevu legendu o Velikom Inkvizitoru; htio bih samo upozoriti na to da sav suvremeni govor o smrti velikih ideologija koje su mobilizirale mase ljudi uključujući veliki dio intelektualaca (misli se u prvom redu na komunizam, marksizam) sugerira krivu pomisao da je s ideologijama gotovo.

Naime, skepticizam koji pogađa ideološke nakane i ciljeve uskraćujući im nasljedovanje i pokazujući njihovu iluzornost doprinosi, možda čak i protiv vlastite nakane, valorizaciji sadašnjeg trenutka. Vrijedi ono što *sada* vrijedi; sadašnji moment je naš, prošlost već nije naša, a budućnost još nije i pitanje je kakva će i čija biti. Dakle, sadašnji trenutak valja iskoristiti – *carpe diem!* Odatle je razumljivo visoko vrednovanje kompeticije, natjecanja i konkurencije na gospodarskom i tržišnom polju u svim njihovim oblicima: kompeticija zapravo zauzima mjesto ideološkog nadomjestka u tzv. liberalnim društvima (prije su ih zvali 'napredna' društva zapada). Mislim da val liberalizma, odnosno neoliberalizma shvaćenog ne samo u smislu gospodarskog i tržišnog modela nego i kao stanje duha odnosno čovjekove svijesti, nosi sa sobom i kod nas kompetitivnost, konkurenciju i uspjeh u ekonomskoj borbi kao vrhovne i temeljne vrednote za sve ostalo. Europski sustavi odgoja i obrazovanja popustili su tom duhu kompetitivnosti, a mladi su već od djetinjstva zahvaćeni tom velikom i strašnom borbom – da moraju uspjeti pod svaku cijenu. To započinje od npr. slobodnih sadržaja pouke iz glazbe, baleta, sporta, PC-a itd., još takoreći od vrtića, te se nastavlja sve ozbiljnije kroz školu do završetka studija. Kod nas se javlja još jedna specifičnost: sve se to može, možda, zaobići ako čovjek ima dobre veze i novca – međutim, i tu vrijedi pravilo uspjeha pod svaku cijenu, samo je put do njega drugačiji. I tu neupitno caruje duh kompetitivnosti.

Tu je u pitanju novo prevrednovanje vrijednosti koje maskira apsolutizaciju trenutka, a sve što se poduzima i podnosi zapravo je nespoznata i nepriznata žrtva koju valja prinijeti novom 'korisnom bogu' uspjeha pod svaku cijenu. Odatle će se onda namiriti svi zahtjevi i zadovoljiti sve potrebe za 'kruhom'. Konkurentnost i uspjeh postaju svrhom u samima sebi – tko u to sumnja, neka samo pogleda koliko vrijedi čovjek koji više nije u stanju da uspije npr. u ekonomskoj i tržišnoj utakmici, koji ne može zadovoljiti očekivanja što se na nj svaljuju i nije u stanju zadovoljiti nemilosrdne kriterije uspješnosti i društvenog prestiža. Da se tu stvarno radi o 'bogu', vidi se po tome kako se u postizanju tog cilja mobilizira sve ljudsko: u to valja uložiti sav svoj život, svu snagu inteligencije i volje, vrijeme, sredstva ... Taj 'bog' trenutka i nemilosrdni Moloh zahtijeva svoje žrtve, što je vidljivo u teškim osobnim i društvenim poremećajima, on razara onu već ionako 'ruševnu' duševnost čovjeka, te minira samu ideju kontinuiteta i trajnosti osobnog angažmana pogotovo u afektivnim odnosima ljudi. On tu svoju ulogu igra i djeluje preko mode i reklama koje ljudima predlažu ono što trebaju htjeti i izvršiti da bi bili socijalno i politički 'korektni', tj. konformni vladajućem nazoru. Jao

onome koji nije konforman – od škole pa nadalje. Paradokсно je da to isto vrijedi i u onim skupinama koje se tome suprotstavljaju.

Čini se da taj 'korisni bog' barem privremeno mobilizira ljude da svojom borbom oko kompetitivnosti prikriju ponor smrti i ništavila što zjapi iza slavljene uspješnosti u biznisu i politici, u osvajanju tržišta i uspjehu poduzeća, u nacionalnom prestižu i gospodarskom razvitku. 'Korisni bog' kao maska funkcionira sve dok se ne počnu rušiti i propadati sve te tzv. 'najviše vrijednosti' suvremenog liberalizma. – Tako se danas realizira prva Isusova napast u pustinji, to je napast 'korisnog boga'.

2. »Jaki bog« – Druga napast tiče se političke i svake druge moći i vladanja. Pokazujući mu sva kraljevstva zemlje Sotona veli Isusu: »Tebi ću dati svu ovu vlast i slavu njihovu jer meni je dana i komu hoću, dajem je. Ako se dakle pokloniš preda mnom, sve je tvoje.« Zaista, to su riječi dostojne onoga kojeg će Gospodin Isus kasnije nazvati Knezom ovoga svijeta (Iv 12,31). On je moćan i sugerira sliku moćnog i jakog Boga – stoga i zahtijeva klanjanje, a jedan od vidova njegove moći jest Mammon, novac i bog novca. Biti moćan i uvažavan praiskonska je čovjekova težnja i želja, sve tamo od najintimnijih odnosa u ljubavi pa do svjetske politike. Sotona pokazuje put do te moći: pokloniti se njemu, odnosno, nije ni potrebno njega spominjati, dovoljno je klanjati se njoj, toj moći i sredstvima njezina postizanja i održavanja – on se iza svega toga vješto krije i dakako vlada kroz čovjekov iskrivljeni odnos prema svemu tome.

Kako izgleda taj 'jaki bog' danas, u vremenu očaja, kad toliki ljudi tonu u manjku nade i odvažnosti, životnoga poleta i angažmana, pritisnuti zlom koje ih snalazi? Ljudi općenito ne mogu podnositi nesigurnost i proizvoljnost u onome što treba orijentirati njihov način života, odabire i postupke. Osim toga društvo koje je permisivno rađa na dulje staze osjećaj tjeskobe, dezorijentacije i straha od budućnosti. Međutim, društvo koje proizvodi egzistencijalnu tjeskobu razaranjem vrijednosti i orijentira predstavlja pogodan teren za povratak lažnih sigurnosti – stoga i cvatu razni fundamentalizmi također u europskim društvima. Oni nipošto nisu relikv prošlosti niti nelikvidirani ostaci tradicionalnih uvjerenja i običaja, niti su poricanje moderne. Naprotiv, fundamentalizmi su najčišći proizvod, dakako nenamjerni, upravo moderne ili postmoderne. Naime, upravo je moderna ona duhovna sila ili orijentacija koja svojim kozmopolitizmom i radikalnom kritikom svake tradicije – opet nenamjerno – danas rađa strahom pred budućnošću, osjećajem uzaludnosti života, te razara one oblike pripadnosti koji čovjeku jamče njegov identitet. Kao dijalektička suprotnost rađa se novi 'proizvod' te iste moderne: htijenje da se nešto vjeruje pod svaku cijenu. Zar se ne vidi kako mnogi mladi i manje mladi hoće znati za što da se drže i time na svoj način potpisuju Nietzscheovu riječ: više vrijedi bilo kakav smisao života negoli nikakav?⁴ Bolje slijediti ne-

⁴ »Irgend ein Sinn ist besser als gar kein Sinn«, *Zur Genealogie der Moral*, 28, *Kritische Studienausgabe*, Hg. von G. Colli u. M. Montinari, Bd. 5, München/Berlin 1988., str. 411.

kog gurua koji daje napatke i pravila zahtjevnog življenja ili se smjestiti u neku toplu i fuzionalnu zajednicu gdje čovjek osjeća da se nalazi kao svoj među svojima i sjedinjen s njima, negoli podnositi nepodnošljivu samoću i stalno se suočavati s prazninom. Tu se javlja ono na prvi pogled tako antimoderno htijenje da se nešto vjeruje pod svaku cijenu, vjerovanje koje traži i nalazi svoje sigurnosti, a odatle se rađa osjećaj da se zna za što se valja držati.

Međutim, ovo htijenje vjerovanja pod svaku cijenu samo je supstitut, nadomjestak i čep u rupi nemoći i nedostatka prave volje: budući da čovjeku manjka njegovo vlastito htijenje, prepušta se on htijenju drugoga (gurua, mode, trenda, skupine, krda ...) koje mu nadomješta njegovu vlastitu volju; bolje da drugi hoće u meni odnosno da njegova volja dominira nada mnom kad već ja sâm nisam u stanju pravo htjeti. Na tom terenu cvatu sekte svih vrsta, a mi bismo u Crkvi trebali biti kritičniji prema svim onim bezuvjetnostima koje dolaze od raznih karmatičkih vođa koji ostavljaju dojam da barem oni pouzdano znaju i sa svom sigurnošću vele ono istinito.

U svemu tome također je na djelu 'jaki bog' iz druge napasti. On je na djelu i u nacionalizmima, u tim oblicima traženja velikih sigurnosti koje se daju osjetiti, te bliskih i prisnih, upravo familijarnih identiteta. Čini se da nacija daje najbolje pribježište iz kozmopolitske anonimnosti koju propovijeda moderna, jer čovjek ne može podnijeti indiferentnost ili bezrazličnost koja ga razara jer mu razara baštinu, tradiciju i sâm njegovo biće; čovjek u kozmopolitskoj anonimnosti ne zna kako i gdje da živi svoju konkretnost koja mu je konaturalna, on ne podnosi kozmopolitsku razlivenost 'posvuda i nigdje'. Nacionalizam se hrani odatle kao i od straha pred drugim čovjekom koji je drugačiji, različit; ljudska volja prigiba se nad samu sebe i čovjek počinje voljeti samo sebe i ništa drugo: vlastitu ugodnost, svoje blagostanje, svoj mir ili ono što ga tješi i daje mu osjećaj sigurnosti u krilu kolektivne narcisoidnosti, zaljubljenosti u vlastitu naciju koja se afirmira na račun drugih, različitih. U onoj mjeri u kojoj nacionalizam daje osjećaj sigurnosti, on također smiruje slabu i tjeskobnu volju.⁵

Isto bi trebalo reći i za razne druge u same sebe uvrnute i tako apsolutizirane partikularnosti u kojima pojedinci i skupine misle da nalaze zatišje i osjećaj identiteta sa samima sobom, te osjećaj zbiljskoga postojanja (usp. npr. seksualne partikularnosti u feminizmu i homoseksualnosti). Dakako, može se reći, s pravom, da je sve to iluzorno, tlapnja, ali u naravi je 'jakog boga' i 'jakih bogova' da daju iluzornu sigurnost moći, vladanja i identiteta. A ljudi se za to tim grčevitije hvataju, što više osjećaju da je to isto, naime ti bogovi, krhko, lomno, propadljivo –

⁵ Valja upozoriti na to da se svojevrsni nacionalizam krije također ispod zapadnoeuropskog i američkog protekcionističkog ponašanja prema drugima, slabijima, te u načinu kako oni iz »slobodnog svijeta« štite svoje interese i nameću drugima svoja pravila ponašanja.

nestalno. Odatle je razumljivo sve nasilje koje se očituje u pripadnosti sektama, fundamentalizmima i nacionalizmima. Teror počinje neupitno carevati. Tu je na djelu volja da se stvarnost ne vidi, upravo ono ne-htjeti-vidjeti da je sav taj utok u -izme nesiguran i krhak. Treba dakle prikriti tu slabost bezuvjetnim prijanjanjem koje isključuje i svaku pomisao na neko pitanje i raspravu. Isključuje se, dakako, i svaka pomisao da bi u svemu tome kritički razum trebao nešto značiti. Čini se da danas tako vlada 'jaki bog' druge Isusove napasti.

3. »Zli bog« – Još nam je promotriti onu treću napast, najdublju i najsuptilniju, napast da se iskuša pouzdanost Božja. Jahve kao Bog-prisutni-za-svoj-narod treba biti provjeren u svojoj pouzdanosti; čovjeku Isusu ponuđeno je da iskuša Boga: »Ako si Sin Božji, baci se odavle dolje! Ta pisano je: anđelima će svojim zapovjediti da te čuvaju ...«. Prastara napast, još iz raja: Bog je lažac, zavidnik i zli. Kroz provjeru treba si on zaraditi povjerenje svojega stvorenja, ne može mu se vjerovati ...

Govorilo se svojedobno mnogo o tome da je Bog mrtav, presahla mu snaga, mi smo ga ubili – veli Nietzsche – i sada glavinjamo beskrajem zadahnuti ništavilom ... Proroci mrtvog Boga, od prošlog stoljeća naovamo, zaboravili su međutim da Sotona nipošto nije mrtav, naprotiv, da je vrlo živ i da svoju živost pokazuje u čudovišnim ubijanjima, mučenjima, korupciji, pokvarenosti, izrabljivanju slabih i nezaštićenih, u nezaposlenosti, očaju mladih, invaziji i epidemijском širenju droge, ubijanju nerođenih i tek rođenih, u teroru i nasilju u velikim gradovima i njihovim predgrađima, u bezočnoj manipulaciji čovjeka itd. Suočena s time mlada generacija, čini se, sve je manje spremna prihvatiti ne samo političke programe koji obećavaju bolje sutra nego i vjeru u Boga kojeg naviješta Crkva. Od Crkve se bježi jer se i u njoj naslućuje vladavina sile i moći uvijenih u religiozni odnos ili u administriranje svetinjama. Ima mnogo mladih koji tonu u tjeskobi i kao da su opčarani sveprisutnošću zla u našem svijetu, te napose u našem stoljeću u kojem je prema nekim računima bilo ubijeno oko 150 milijuna ljudi uglavnom zbog političkih motiva, a da o drugima i ne govorimo.⁶ 'Zli bog' vlada i podjarmljuje čovjeka kad taj – svejedno s kojih razloga – više ne vjeruje u pravoga Boga.

Tu se više ne apsolutizira neki prometejski moderni čovjek, tu se apsolutizira očaj i nihilizam, a odatle čudovišno uvjerenja kako u svijetu ne vlada ništa drugo doli zlo. Ono je poput ljepila koje sve obavija i steže, od seksualnosti do međunarodnih odnosa: kao što je seksualnost zatrovana smrtonosnom sidom, tako i međunarodni odnosi lukavstvom i pravom jačega, izrabljivanjem i neslobodom. Razara se međusobnost i povjerenje čak i u najspontanijim i najintimnijim socijal-

⁶ Usp. G. STREMIINGER, *Gottes Güte und die Übel dieser Welt*, Tübingen 1992., str. 16. – Nije nipošto slučajno što je teodicejsko pitanje ponovo postalo virulentno u zadnjih desetak godina kod vjernika i agnostika.

nim vezama (obitelj). Time pogođena, ljudska budućnost ne samo da nije sjajna, nje nema! Ili se drugačije zove: nesigurnost, tjeskoba, katastrofa. U tom kontekstu nije teško razumjeti fascinaciju onog iracionalnog u raznim oblicima. Nije više riječ o oduševljenosti razumom koji osvaja svako još nepoznato područje stvarnosti, nego se radi o *strahu* da taj nekoć toliko u samog sebe sigurni razum ne svrši u kataklizmama koje je sâm proizveo (primjerice, u ekološkoj katastrofi ili pak u katastrofi koja može nastati genskim inženjerstvom odnosno manipulacijom).

Uz taj strah i njegovu iracionalnu fascinaciju dolazi druga fascinacija – privlačnost onog ezoterijskog, misterioznog i neizrecivog. I to vodi ljude da se podvrgnu novim oblicima fatalističkog nazora na život i svijet. Novi fatalizam ponovo se čita u zvijezdama ili pak u genskom programu. Ne bi bilo pravo u ovom kontekstu zaključiti iz proklamirane smrti Boga na ateizam; prije će to biti smrt čovjeka, odnosno njegovo polagano odumiranje jer mu se topi supstancija ljudskoga, humanoga. Štoviše, u tom ozračju navještaj Božje smrti otvara karijeru carstvima i carevima iracionalnoga i dosljedno svim mogućim oblicima surogatske religioznosti. Stoga se tzv. nova religioznost doima kao igra supstitutima, nadomjestcima one prave.

Nama dakle ne manjkaju bogovi, naprotiv, imamo ih previše. To je višak bogova beznađa, očaja, sumnje, prepuštanja samih sebe u ruke sudbine ili gurua za koje se vjeruje da mogu nekako osigurati nesigurnu budućnost. Tako i ta treća Isusova napast može biti barem u nekim obrisima raspoznata u našoj suvremenosti, u onome što se proživljava u nekim važnim segmentima života.

IV. Protiv »paklenog trojstva«

Za sada se ne vidi nešto što bi na našem ljudskom obzoru pobuđivalo novu nadu. Nema rječitih ni uvjerljivih znakova nadanja; kao da smo one koji su se pojavili u događajima 1989. i 1990. godine u Europi brzo potrošili. Mislim da ni kršćanske Crkve trenutno nemaju za ponuditi nešto što bi ljude mobiliziralo i pokrenulo polet njihova nadanja i nesebičnog zalaganja za zajedničku budućnost. Kršćanstvu preostaje samo vjeran i ponizan navještaj Isusa Krista spasitelja, te ustrajanje u uvjerenju da je on u stanju pobuditi nadu i pouzdanje kad mu se čovjek u vjeri prepusti. Zato naše vrijeme vapi za *svjedocima* koji će to pokazati i koji će to umjeti reći tako da se čuje i razumije, blago i bez osuđivanja. Ono vapi i za pravim kršćanskim zajednicama u kojima neće vladati idolatrija velikog broja nego vjernost Isusu Kristu, dobrota srca i osobna povezanost vjernika. Ti će svjedoci i te zajednice biti ponizni i ispunjeni dubokim mirom i radošću jer znaju i vide da 'pšenica raste zimi', pod snijegom – tj. Gospodin i danas djeluje. I naše

vrijeme je njegovo vrijeme – njegovo je sve vrijeme. Jer je Pantokrator, on je i Kronokrator.

Dakle, ništa nije izgubljeno – osim nas samih ako se budemo smatrali izgubljenima. Važno je zato izvući koji naputak za naše vrijeme iz Isusovih odgovora Napasniku. Govoreći o njima mi već govorimo o Bogu i time pokazujemo kako on može biti i jest izazov nama samima, ali i drugim ljudima našega vremena ako su spremni poslušati taj govor.

Gospodnji odgovori dolaze iz onoga što je za samog Isusa bila riječ Božja, iz knjiga Starog saveza. Dakle, u navali 'korisnog', 'jakog' i 'zlog boga' valja imati uza se riječ Onoga koji je, već davno prije negoli je Gospodin Isus došao, rekao za svoju riječ da je ona »posve blizu tebe, u tvojim ustima i u tvome srcu, da je vršiš« (Pnz 30,14). Štoviše, »kao što daždi i sniježi s neba bez prestanka dok se zemlja ne natopi, oplodi i ozeleni, da bi dala sjeme sijaču i kruha za jelo, tako se riječ koja iz mojih usta izlazi ne vraća k meni bez ploda, nego čini ono što sam htio i obistinjuje ono zbog čega je poslah«, poručuje Bog po proroku (Iz 55,10).

Isus u svojim odgovorima nedvojbeno afirmira Božju prisutnost čovjeku u prvom odgovoru: »Ne živi čovjek samo o kruhu, nego o svakoj riječi što izlazi iz Božjih usta« (Mt 4,4; usp Pnz 8,3). On zatim progresivno brani Božju nedodirivu transcendenciju u druga dva odgovora: »Gospodinu, Bogu svom se klanjaj i njemu jedinom služi.« (Mt 4,10; usp. Pnz 6,13) »Ne iskušavaj Gospodina, Boga svojega« (Mt 4,7; usp. Pnz 6,16; 34,1–4). Time su čovjeku dane prave koordinate življenja.

1. Protiv »korisnog boga« – Postoji nešto neuhvatljivo, nevidljivo, što je važnije od kruha i što se može samo čuti kad je rečeno, naviješteno i popraćeno djelima koja tome odgovaraju – riječ Božja. Od nje također čovjek živi; to da živi od kruha, svakome je jasno. Ali riječ Božja može se prečuti i često se prečuje – preostaje dakle samo 'korisni bog' i svođenje Božjih obećanja na 'blagoslov pri blagu i gospodarstvu' što će onda biti znakom da smo mi s Bogom o.k. – i on s nama također.

Međutim, Božja riječ vodi čovjeka drugačije negoli to čine njegove potrebe i želje. Mjeren njima, navještaj o Bogu može se doimati neuhvatljivim i nečujnim – pa se ljudi žale na Božju šutnju. A što ako zaglušujuća buka i galama u njegovom svijetu i u njegovoj Crkvi zaglušuje glas njegove riječi pa se zato veli da on šuti, štoviše, da je mrtav, da ga nema?

No za vjernika, ali i za druge koji su zadržali manje ili više distancirani odnos prema crkvenoj zajednici te je uglavnom uzimaju 'pragmatički', ima možda jedan specifični razlog Božje šutnje o kojemu valja temeljito razmisliti i ne izgubiti ga iz vida u tijeku povijesnog djelovanja. Teško ga je zbiti u jedan pojam, no dade se opisati. Na njega, čini se, upozorava Ivan u svojem evanđelju, na jednome mjestu o koje su se već stari prepisivači novozavjetnih tekstova spotica-

li. Riječ je o Isusovom držanju prema nekoj ženi uhvaćenoj u preljubu (Iv 8, 1–11), koju su farizeji i drugi dovukli pred Isusa htijući ga iskušati i optužiti. Takve žene je prema Mojsijevu zakonu trebalo kamenovati (Usp. Lev 2,10; Pnz 22, 22–24). Što će reći Isus? Rekne li da ne treba, ode i njemu glava jer ruši temelje vjere, morala i društva; rekne li da treba, bit će okrutan i pogazit će svu blagost koju je propovijedao, pogazit će i sve ono što je rekao o Bogu koji je Otac pun ljubavi i praštanja. U svakom slučaju loše za njega; i za ženu, to se razumije.

Ponajprije, Isus ništa ne govori. No Isusova šutnja je znakovita. On šuti kad se ljudi oko njega svađaju, optužuju, vrebaju na nj da mu naude. Štoviše, on ih ne gleda. On se sagnuo i piše po pijesku. Tko je sagnut i šara po pijesku, gleda šare, pijesak, zemlju – kao da hoće reći: čovjek načinjen iz zemljanog praha (*adam* = zemljani) optužuje drugoga i hoće ga optužbom pokopati, vratiti u zemlju. Koji optužuje i osuđuje, nije u stanju čuti Božju riječ, on čuje samo sebe. Zlobno oko koje vreba drugoga, ne može razaznati trag Božje prisutnosti u drugome. Štoviše, zlo oko čini zlim sve oko sebe. Takav je čovjek slijep i gluh pri zdravim očima i ušima. Može li mu se pomoći?

Kad se Isus ipak uspravio, rekao je samo jednu rečenicu: »Tko je od vas bez grijeha, neka prvi na nju baci kamen.« Isus suočava tužitelje sa samima sobom. Samo tako bi im se moglo pomoći da se promijene. No oni to ne čuju i odlaze, počevši od starijih. Nisu shvatili da se optužbama i osudama ništa ne polučuje, ponajmanje zaštita Božjega zakona.

Suočenje sa vlastitom stvarnošću i obrat srca prema Bogu: to je ponuđeni put promjene, ali i otvaranja ušiju i očiju. Međutim, ništa od toga. Kad su svi otišli i kad je bilo očito da ženu nitko nije mogao osuditi – ne stoga što ona ne bi bila kriva, nego zato što grješnik nema pravo suditi drugog grješnika – Isus samo kratko primjećuje: »Ni ja te ne osuđujem. Idi i od sada više nemoj grijешiti.« Ipak se dogodilo nešto novo, ipak netko čuje riječ Božju, ali to je u ovom slučaju samo jedna osoba, ona koja je trebala stradati zbog svoje slabosti i ujedno poslužiti kao stupica za Isusa. Novi ljudi, oni pravi novi, uvijek su bili malobrojni. Tako i danas. Zato je Crkva danas možda ipak samo »malo stado« ... (usp. Lk 12,32)

Bog koji tako šuti ne izgleda koristan; on bi trebao nadjačati, nadgrmjeti galamu, nametnuti se i biti kompetitivan. A kad tamo ... Bog se čini dalekim i kao da se zavija zidom šutnje kad se članovi njegova naroda, ali i ljudskog roda općenito, međusobno optužuju, kad se svađaju, kada jedni druge hoće eliminirati. Sagnuti Isus koji šuti jasno pokazuje da Božja šutnja dolazi kad se ljudi više pravo ne čuju, kad više nisu jedni drugima slika i prilika Božja. Oni ne mogu ni Boga čuti. Njima Bog doista šuti. Kad se članovi njegovog naroda, njegove Crkve svađaju i optužuju, kamo da dođe njegova riječ, kojim očima da se preda njegov lik? I kako da navještaj o Bogu bude čujno i vjerodostojno dan? Božja šutnja može biti naličje crkvene galame. I tu je (crkvena) povijest (i sadašnjost) učiteljica života – ali čini se da nema učenika. Ili bolje: malo ih je – kao i uvijek.

Valja to reći danas u prostoru Crkve koja buči i koju hvata panika jer se navodno manje i lošije vjeruje negoli je to prije bio slučaj ... Ne znam je li tome tako, ali ako naš suvremeni bogotražitelj u Crkvi nalazi sličnu buku i jurnjavu kakva mu već ide na živce u njegovom svjetskom svagdanu, ne vidim zašto i kako bi se on mogao oduševiti za nju i njezin navještaj. Stoga je glavni izazov svima nama, ali i našem vremenu, sakriven u pitanju: kako se može pokazati i posvjedočiti da u Crkvi vlada onaj mir koji svijet ne može dati i koji je njoj obećao njezin Gospodin?⁷ U odgovoru na nj pada također krinka 'korisnoga boga'.

2. *Protiv »jakog boga«* – Ponuda moći i vlasti uvijek je bila zamamljiva pojedincima i kolektivima, u Crkvi i izvan Crkve. Napasnik pak u evanđelju pokazuje da je posjedovanje moći i vlasti i njihova sjaja uvjetovano: valja se pokloniti onome tko ih jamči i daje. Stoga se svatko prije ili kasnije nađe u napasti da sklapa ugovore s »Knezom ovoga svijeta« (Iv 12,31), poput doktora Fausta ... Ni ljudski kolektivi nisu imuni od toga. No Isusov je odgovor jasan: Bogu se klanjaj i njemu jedinomu služi!

To i ne bi bilo tako teško kad bi bilo jasno da je on, Bog, i 'korisni' i 'jaki bog' s kojim se daju sklapati aranžmani. Ali, Bog i Otac Gospodina našega Isusa Krista nije ni jedno ni drugo, on je čovjekotražitelj (Lk 15), a njegova svemoć jest svemoć njegove ljubavi koja toliko poštuje slobodu svojega stvorenja da se daje pogoditi njezinim opredjeljenjima i njihovim posljedicama i aranžmanima s 'jakim bogom'. Zato nam Gospodin Isus pokazuje 'slabog Boga' – iz ljubavi 'slabog' za čovjeka kojemu on otvara putove povratka.

No da bi se to uočilo, valja najprije uočiti kako, u kojoj perspektivi i odakle Bog gleda čovjeka. Čini se, međutim, da se upravo ovdje krije pravi osinjak nesporazuma i problema. Znamo li mi kako i iz koje perspektive Bog gleda čovjeka, nas? Znamo li iz koje pozicije on govori? Dakako, mislimo da znamo. Ponajčešće će to ipak biti pozicija gazde koji pravi reda u svojem dvorištu, s položaja onoga koji stoji odozgor i gleda s visoka prema dolje. I sudi, dakako. Možda je kriva slika o Bogu gazdi i nemilosrdnom sucu na dnu ljudske duše najteža posljedica istočnoga grijeha ... Tu bi nam mogla pomoći os oko koje se okreće cijelo Ivanovo evanđelje: to je njegovo 13. poglavlje. Što se tu događa?

Isus se prihvaća ropskoga posla pranja nogu učenicima. Za njega to nije za-kašnjela gesta gostoljubivosti koju je domaćin trebao iskazati svojim uzvanicima. Isusova gesta krije u sebi nešto drugo. Ona simbolički govori i otkriva iz koje po-

⁷ »Mir vam ostavljam, mir vam svoj dajem. Dajem vam ga, ali ne kao što svijet daje«, Iv 14,27. Vjernik ima taj mir u Isusu koji je pobijedio svijet (usp. Iv 16,33), ali ne smije zaboraviti: »Bez mene ne možete učiniti ništa« (Iv 15,5). Ljudski život i pothvati nemaju postojanosti i gube se u ništavilu ako nisu ukorijenjeni, ucijepljeni u zajedništvo s Kristom. Odatle raste »plod Duha: ljubav, radost, mir, velikodušnost, uslužnost, dobrotu, vjernost, blagost, uzdržljivost« (Gal 5,22).

zicije Bog čovjeku govori i odakle nas gleda. Oprati noge nekome može se samo tako da se čovjek sagne k drugome ili klekne preda nj te mu opere noge. Valja se dakle spustiti do nogu drugoga. Upravo to čini Isus. On kleči pred učenicima i gleda ih odozdo prema gore, poput maloga djeteta koje, jer je malo, gleda velike i odrasle odozdo prema gore – kao da ih hoće pitati: prihvaćaš li me? Što ćeš staviti u pehar mojega života koji je tek započeo i stoji uspravno da primi sadržaj, dar? Pehar mladog života još nije nagnut ni izvrnut kao možda kod nas odraslih. Isusov čin pokazuje upravo ovo: Bog čovjeku govori odozdo gore, njegova riječ odjekuje iz poniznosti.⁸ A tzv. naravni *homo religiosus* očekivao bi je iz obrnutog smjera – pa zato Boga i ne čuje! Isto tako pogled Božji ide odozdo prema gore – Bog naime gleda Isusovim očima, govori Isusovim ustima, sluša njegovim ušima, pere ljudske noge njegovim rukama ... (usp. GS 22) – i očekuje da mu se istom mjerom, na istome mjestu odgovori.

Možda nam ta 'žablja perspektiva' na vrhuncu povijesti spasenja, u Isusu Kristu, baš i nije bogzna kako simpatična, ali je istinita. Ni Petru nije bila simpatična, pa si zato nije dao oprati nogu sve dok ga Isus nije razuvjerio (usp. Iv 13,6 sl.). Petar ne razumije tu gestu jer ona izvrće sva njegova mjerila s obzirom na to što je moćno i silno, što je veliko i malo, što je gore a što dolje, te što čini gospodar, a što sluga. A na Petru je sagrađena Crkva; njezin Gospodin i njoj govori odozdo i gleda je odozdo jer u Petru i apostolima on je oprao noge Crkvi, svako me od nas – u konačnici svemu čovječanstvu. Tko zna, možda ćemo ipak uspjeti uhvatiti ušima koju Božju riječ, uočiti očima koji njegov pogled kad budemo gledali – ali ne s visoka dolje, nego kad budemo u svoj pogled upili Isusovu perspektivu i gestu, njegov pogled, a u ušima nam budu odjekivale njegove riječi: »Primjer sam vam dao da i vi činite kao što ja vama učinih«. Samo je Bogu moguće izmjeriti koliko njegova Crkva tu još može i treba naučiti, pokazati, posvjedočiti ...

Ipak, postoji jedna situacija u kojoj Gospodin gleda svijet odozgor prema dolje. To je bilo onda kad je bio podignut na križ, prikovan čavlima za drvo, raširenih ruku, kojima kao da hoće obuhvatiti sav svijet. U shvaćanju crkvenih otaca križ je novo drvo života, a Krist na njemu raširio je ruke da obuhvati svijet i ponese ga k Ocu. Odatle onda odjekuju riječi praštanja, boli i predanja. – I ovo je izvrtanje uobičajenog načina gledanja, iznenađenje Božje, odgovor na ljudsku povijesnu jadikovku o Božjoj nemoći i šutnji: sve je već rečeno, ali perspektive gledanja i slušanja ne poklapaju nam se, nismo ih uskladili, pa se zato tako slabo čujemo i vidimo. Stoga nije slučajno što Isusovo propovijedanje započinje pozi-

⁸ Lat. *humilis* = ono što je blizu »humusu«, tlu, zemlji; stoga je sasvim normalno za onoga koji je *adam* = zemljani da bude *humilis* = ponizan, prizeman.

vom na obraćenje, na promjenu mišljenja i gledanja, na promjenu perspektive – što dalje od 'korisnog' i 'jakog' Boga.

Ako bi Crkva i crkveni ljudi, laici i oni drugi, uzeli to ozbiljno, pokazali bi da im je to izazov – i to bi bio izazov također našem vremenu, jer tko se Bogu klanja i služi, umije u čovjeku nazrijeti sliku i priliku Božju, 'sina u Sinu'. Zato je čovjekoljublje obvezatni put bogoljublja. No, kad Sin čovječji ponovo dođe, hoće li on naći vjere na zemlji, vjere koja to pokazuje i svjedoči?

3. *Protiv »zlog boga«* – Ne valja Boga iskušavati, veli Gospodin Isus pri trećoj napasti, valja mu priznati njegovo boštvo – i tako se oduprijeti 'zlom bogu'. Boga iskušavati znači: htjeti ga iskusiti po mjeri našega pogleda, znači fiksirati ga na našu mjeru, na mjeru stvorenja koje čezne za 'korisnim' i 'jakim bogom' po svojoj mjeri, a što na veoma zaobilaznim putevima svršava u 'zlom bogu' očaja, mučenja i razaranja čovjeka – slike i prilike Božje. Ovdje put crkvenoga naviještanja neće biti osuđivanje vremena i ljudi, proglašavanje čitave jedne kulture 'kulturom smrti'; nego, put će biti u poticanju odvažnosti za život, tako da se čovjeku posvjedoči i navijesti Bog koji ga želi, koji mu ide ususret, koji ga vidi prije negoli je on njega spazio (usp. Lk 15,20), Bog koji nije konkurent ni zavjdnik nego ljubav koja ljubi stvorenje sve dotle da u djelo provodi *admirabile commercium*.

Isusov Bog nije zlopamtilo pred kojim nikad nisam siguran i pred kojim se uvijek ponovo moram dokazivati jer mu nikada nisam dovoljno dobar. On jednostavno vjeruje čovjeku, pouzdaje se u čovjeka i tako omogućuje naše pouzdanje i vjeru. On također nije poklonik velikoga broja pod svaku cijenu – Luka u svom evanđelju posebno ističe Božju brigu za jednoga: *jedna ovca, jedna drahma, jedan sin* i na kraju *jedan razbojnik* – treba se radovati zbog *jednoga* ... I to ide protiv poganskih bogova koji 'ne gube glavu' zbog jednoga, masa im je važna; ali – kad ona propada i oni propadaju. Međutim, kad Jedan propada u smrti na križu, ta propast pokazuje začudnu plodnost pšeničnoga zrna (Iv 12,24) kroza svu povijest – i danas. A taj Jedan je živ jer Bog kojeg je on zvao Ocem jest Bog živih uvijek.

Upravo poruka o uskrsnuću Raspetoga radikalno mijenja također sve predodžbe o 'srditom' (i utoliko za čovjekovo neposredno doživljavanje na neki način 'zlom') Bogu. Njima obiluje Biblija, napose Stari zavjet, ima ih i u Novome. Isus se u svojoj usporedbi o zlim vinogradarima koji ubijaju vlasnikova sina (usp. Mk 12,1–12) svrstao u red starozavjetnih proroka i ujedno najavio svoju nasilnu smrt. Međutim, Božje djelovanje nakon Isusova smaknuća ne odgovara postupku vlasnika vinograda koji u usporedbi daje pobiti zle vinogradare. Nebeski Otac ne samo da ne ide za pravednom kaznom i odmazdom, on uskrisuje Raspetoga i šalje ga natrag, k učenicima i neprijateljima (usp. Petrove govore u Djelima apostolskim) – ali s porukom pomirenja, ohrabrenja i mira. Učenici možda imaju ve-

ću krivnju od neprijatelja jer su oni kroz višegodišnje drugovanje ipak dobro poznali Isusa, ali su ga izdali, zatajili i napustili. No upravo oni postaju privilegirani dionici poruke mira i ohrabrenja (»Mir vama! Ne bojte se!«) – zašto ta poruka ne bi vrijedila i za one koji su možda manje krivi? Element kazne i odmazde, slikovito prisutan u usporedbi o vinogradarima, definitivno je prevladan Isusovim držanjem u muc i umiranju te njegovom porukom mira što ga on kao uskrsl i naviješta. Nije li time za svagda prevladana starozavjetna slika srditog Boga osvetnika? Bog je Bog, a ne čovjek (usp. Hoš 11,9).

A što je s čovjekom i čemu dalje, kroz kršćansku povijest od samog Novog zavjeta nadalje, tolike slike o Božjoj srdžbi, sudu, osudi i kažnjavanju ako je to što smo istaknuli središnji moment Božjeg ponašanja i zadnja novozavjetna istina o Bogu? Možda bismo smjeli reći, upravo na pozadini te istine o Bogu, da se mračne moći kriju u nepronijljivim dubinama čovjekova bića te si on uvijek iznova stvara, kao po nekom instinktu, takvu predodžbu Boga kakva odgovara stanju njegove duše. Osim toga, kao grješnici svi mi nosimo u sebi, kao po nekoj nužnosti, sliku nekog srditog nadljudskog Bića koje ulijeva nemir, strah i tjeskobu jer 'ne igramo očekivano dobro svoju ulogu'.⁹ Možda to dublje utječe na našu duhovnost i ponašanje negoli smo si mi to voljni priznati. Valjalo bi o tome povesti računa i ne potiskivati ni ignorirati tu činjenicu i ono na čemu ona počiva – to je naime uvijek moćno u svom djelovanju. Ta tmurna i teška istina treba izaći na svjetlo dana, slika 'srditog' Boga mora se otvoreno konfrontirati sa središnjom novozavjetnom porukom o djelovanju onoga kojega Isus naziva i zaziva 'Abba!' (Oče!). Tu sliku valja uvijek iznova prevladavati na njegovom, Isusovom, putu te se sve više približavati 'slabom Bogu', koji je iz ljubavi 'slab' za svoje zalutalo stvorenje.

Stoga će crkveni navještaj i crkveno ponašanje poticati konkretnu i toplu nadu bez straha, nadu koja će pokazati da u Gospodinu Isusu ne vlada volja za dominacijom i osuđivanjem, nego za prihvaćanjem i iscjeljenjem očajnika i njegova beznađa. Zato će središnja riječ našega naviještanja biti našim suvremenicima sažeta u Isusove riječi upućene paralitičaru: »Ustani i hodi!«, a naša služba bit će usmjerena na buđenje vjere koja je u stanju slušati i nade koja se ne da umrtviti vremenom u kojem zlo pokazuje svoju svjetsku moć niti hipnotizirati lažnom privlačnošću i lažnim sjajem 'korisnog' i 'jakog boga'.

Nasilno se pritom ne da ništa postići. Božja riječ koja nije u oluji, vatri i potresu, nego je poput lahora (usp. 1 Kr 19,12 sl.), te nam dolazi iz neočekivanih perspektiva i pravaca, ispunit će naše vrijeme i nas same svojom blagošću. Mje-

⁹ Usp. o tome M. BELLET, *Le Dieu pervers*, Paris 1987.

sto pak gdje se to ima dogoditi, vidjeli smo, nije kozmološka kategorija, mjesto je osoba, čovjek u zajednici, u društvu.

Slutnja o tome što to znači živjela je u pretkršćanskoj poganskoj starini: »Deus est mortali iuvare mortalem – bog je kad se smrtnik za smrtnika brine«, rekao je neki grčki pjesnik, a sačuvao nam Plinije Stariji. Pomoć drugome za stare je pogane imala nešto božansko u sebi. Kakvo čudo ako onda u kršćanstvu vrijeti: »Što ste učinili jednome od ove moje najmanje braće, meni ste učinili« (Mt 25,40)!

V. Kraj bez kraja

Nisam sve rekao i ne može se u toj temi sve reći jer je tajna Božja neiscrpna i beskrajno očaravajuća. Božje lice uvijek je mlado, novo. Toma Akvinski zapisao je na jednome mjestu: »Budući da se naš um ne može porediti s božanskim bićem, ono što božansko biće jest nadilazi našu pamet te nam tako ostaje nepoznato. Stoga je ono zadnje u ljudskoj spoznaji Boga to da ona zna da Boga ne zna, ukoliko naime uviđa da ono što Bog jest nadilazi sve ono što o njemu spoznaje« (De Pot 7,5 ad 14). *Rationabiliter comprehendit, incomprehensibile esse* – racionalno shvaća da je neshvatljivo, zapisao je negdje Anselmo Canterburyjski. Makar je to rečeno u kontekstu metafizičkog promišljanja Boga, to vrijedi i za spoznaju i govor o Bogu u kontekstu povijesti spasenja i naviještanja. U svoj sličnosti između Stvoritelja i njegova stvorenja vlada još veća nesličnost – to nam postaje *životno* jasnim kad idemo putem onoga koji je za sebe rekao da je Put i Istina i Život (usp. Iv 14,6). Zato se i u teologiji, koja polazi od Božje objave u Sinu, ipak smije toliko puta izustiti ime Božje – sa skrivenom nadom da to ipak nije uzalud.

Zusammenfassung

CHRISTLICHE REDE VON GOTT, EINE HERAUSFORDERUNG FÜR UNSERE ZEIT Eine kerygmatisch-parännetische Besinnung

Zuerst werden fragmentarisch drei Grundzüge des 'Zeitgeistes' herausgehoben und die Weisen ihres Erscheinens analysiert. Der erste kann als 'nützlicher Gott' benannt werden. Er ist in der Lage, den Menschen durch kompromißlose Jagd um jegliche Bedürfnisbefriedigung in Knechtschaft zu halten, von rein körperlichen bis zu den subtileren geistigen Bedürfnissen. Der zweite kreist um die Macht und Herrschaft und erstreckt sich von der intimsten Sphäre der Liebe bis zur planetarischen Politik. Hier kommen die Züge des 'starken Gottes' zutage, der dem Menschen Macht und Herrschaft gibt und garantiert. Und zuletzt ist die Macht des Bösen unverkennbar in allen Katastrophen der Geschichte spürbar; allein in unserem Jahrhundert sind um die 150 Millionen Menschen wegen vorwiegend politischer Motive ums Leben gekommen (um von den anderen

Opfern zu schweigen). Massive Erfahrung des Leidens und des Bösen und gleichzeitige Klage um den Ausfall der Gotteserfahrung nach dem proklamierten 'Tode Gottes' rückt immer mehr eine Art Herrschaft des 'bösen Gottes' ins Rampenlicht. Die Anwesenheit dieser 'höllischen Dreifaltigkeit' in unserer Zeit wird an Hand der Versuchungsperikope bei Lk 4 verdeutlicht. Darin entdecken wir auch die Strategie Jesu, der den Versucher zurückweist und die Transzendenz Gottes und seine Zuneigung und Nähe zum Menschen hervorhebt. Das bewährt sich im Verhalten und im Geschick Jesu, in seiner ganzen Person. Sodann werden auf dieser Grundlage alle drei verführerischen Gottesgestalten zurückgewiesen und ein Weg des Menschen mit Gott Jesu Christi gezeigt. Es werden dafür einige 'biblische Ikonen' hervorgehoben: Joh 8, 1 ff; 13, 1 ff; Lk 15, 1 ff, sowie die Haltung Jesu in der Passion und die Auferstehungsbotschaft des Friedens und der Versöhnung, die Gott der Vater jedem Menschen anbietet. Aufgrund dessen sollen die Kirche und die Christen jedem Menschen von heute, der vielfach gelähmt ist, zurufen und bezeugen: Steh auf und geh! Es soll so neue Hoffnung ermöglicht werden, weil unser Gott ein Gott der Menschen ist.

Schlüsselworte: *Gott, falsche Gottesvorstellungen, Gott Jesu Christi, Mensch.*